

RÁCZ LAJOS

Alagsori történetek

BESZÉLGETÉSEK KONRÁD GYÖRGGYEL

„Kár, hogy nincs itt a Pista”

– Már többször érintettük a beszélgetésünk során¹ a Csurka Istvánhoz fűződő viszonyodat, s azt gondolom, ezt a kapcsolatot érdemes lenne alaposabban is körbejárni.

– Valamilyik nap eszembe is jutott, hogyan is voltam ezzel a Pistával. De miért érdekel ez téged?

– Több okból is. Ez egyik ok az, hogy nemrégiben hallottam egy beszélgetést Cserhalmi Györggyel², ahol kérdezték az 1989-es szerepvállalásáról. Cserhalmi elég keserűen beszélt a politikai átmenet időszakáról, elmondta, számára az utolsó jó emlék, amikor március 15-én ment fel a Várba valamilyen politikai rendezvényre, s Csurka Pistával együtt mentetek előtte 30-40 méterrel egymásba karolva és kvaterkázva. Másfelől teljesen véletlenül találtam az interneten egy, a Beszélő 1987-es

számában megjelent politikai állásfoglalást az antiszemitizmus ellen, amit hárman írtatok alá: Hernádi Gyula, Csurka István és te³. Tehát itt van Csurka, akiből az 1990-es években lett, aki lett. De ez az ember neked a barátod volt, közel álltatok egymáshoz, olvastam Csurka több politikai esszéjét, amelyben újra és újra előkerültél, s úgy éreztem valamilyen módon birkóztok veled. Van még egy emlékem az 1990-es évekből, a Csurka-dolgozat után behívtak benneteket a Napkeltébe, a „Kinn padon” című politikai interjúkra szakosodott blokkba. Feltehetően Csurkát tesztelték, hogy az antiszemita szövegeit egy zsidó barátja előtt is felvállalja-e. Ültetek a padon,

¹ 2007 óta készítünk interjúkat Konrád Györggyel meglehetősen rendszertelenséggel, ezek a beszélgetések tekinthetők életút interjúknak, amelyeknek rendezőelve véletlenszerűen hol kronologikus, hol pedig tematikus. Ez a beszélgetés 2013. október 11-én, pénteken készült, a késő délutáni órákban, a helyszín pedig Gyuri budapesti lakásának erkélye volt.

² A beszélgetést Kadarkai Endre készítette az „Arckép” című életút interjúkat tartalmazó sorozatában. A Cserhalmi Györggyel készült beszélgetés elérhető az interneten, a következő webcímen: <http://www.youtube.com/watch?v=Eu6slLetRI>.

³ Az állásfoglalás a Beszélő 1987/3. számában jelent meg, interneten elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-salom-allasfoglalasa-es-harom-magyar-iro-nyilatkozata>.

s amikor néztem a felvételt, az volt a benyomásom, hogy behívták az igazgatói irodába a két rosszgyereket, s számon kérik őket a viselt dolgaikról. Csurka ült és nézte a földet, nem nagyon válaszolt a kérdésekre, ha mondott is valamit, nagyon rövidre fogta. Jobbára te is a földet nézted, időnként odafordultál Csurkához, aki nem nézett rád, csak dörögött valamit maga elé. Az volt a benyomásom, hogy igyekezett kitartani a nézetei mellett, de téged se szeretett volna megbántani, s mivel ennek a dilemmának nem volt verbális megoldása, inkább csak hallgatott. Szóval itt van ez a két ember, Csurka a budapesti életrajzával és a dramaturg diplomájával a népi írók tradíciójának folytatója, s ott vagy te, a kozmopolita urbánus író ideáltípusa a berettyóújfalui gyerekekkel a hátad mögött, ami mélyen komikus. Amikor viszont egymás mellett ültetek a padon, volt közöttetek valami mély hasonlóság is, amit tapintatosan talán vidékies-ségnek tudnék nevezni.

Talán kezdjük ott, hogy 1956 októberében Csurka István bement az Életképek című irodalmi folyóirat szerkesztőségébe, ahol te segédszerkesztőként működtél.

– Az Andrassy úton volt ez a szerkesztőség, az Ázsiai Múzeum melletti szecessziós épületben, a harmadik emeleten, ahol én slapicként üldögéltem. Ketten voltunk ilyen fiatalok Lázár Pistával, a főszerkesztő Kuczka Péter volt, s a két al-főszerkesztő Lukácsi Sándor kiváló filológus és Varga Domokos szociográfus. Ránk voltak bízva a beáramló kéziratok. Az *Életképek* a Gömbfejnek a folyóirata volt. Gömbfejnek nevezte magát az a csoportosulás, amely állt Sarkadi Imréről, Szeberényi Lehelből, Cseres Tiborból, Tardos Tiborból, Márkus Istvánból, Kuczka Péterből. Ezek az emberek bejártak a szerkesztőségbe, ahol manzárdszobák voltak, nagy élet, sok kávé, konyakok innen-onnan előkerültek. Jött Sarkadi Imre, aki bájos filigrán jelenség volt könnyed léptekkel, már akkor volt neki jeans nadrágja, lógatta erre-arra a nagy fejét, s nekem ő tetszett legjobban az idősebbek közül. Szerettem Tardos Tibort is, aki ugyancsak újfalu volt, respektáltam Cserest, akinek volt egy nagyon jó novellája a gólyák házassági erkölcséről, és roppantul tiszteltem Lukácsi Sándort, aki hihetetlen olvasottsággal rendelkezett, és amikor kérdeztem Sándor mitől lesz valaki filosz, gondolkozott, attól, hogy *éjjel-nappal szeretne olvasni*. Dombi (Varga Domokos) pedig jött a sok gyerekének a történeteivel, s neki ajánlottam, hogy csináljunk egy nagy köresszét, körképet, szociográfiát Budapestről, Budapestológiának neveztem el. S ekkor írtam egy esszét *Az Esszé pöre* címmel, s jogot követeltem annak az esszé fajtának, amit gyakoroltam is, isten tudja, hogy mennyire személyes vagy személytelen. Szóval ott ültem, s jöttek ilyen fiatalok, s jött Csurka Pista is, aki nálam egy fél fejjel magasabb volt, terebélyesebb is, és a Színiakadémiának volt a végzett dramaturgja, kezdet fogtunk, kiderült, hogy egyidősek vagyunk harminchármas-harminchármas, s hozott egy novellát, és az egy jó novella volt.

– Emlékszel esetleg a novella címére?

– Nem. De arra emlékszem, hogy jó benyomásom volt róla. Leültünk, s barátságosan nézegettük egymást. Pistával a következő emlékképem már a Hungária, illetőleg New York kávéházból van, ahol ő már egy ilyen *habitué* volt, cigarettázott és nagyon élénken részt vett a tízes lehúzás nevű szerencsejátékban.

– Ez kártyajáték?

– Nem, ez nem kártyajáték, a tízforintosoknak van sorszáma, s ezzel kellett valamit manipulálni, elég bonyolult volt, de ebben Zelk Zoltántól Módos Péterig majdnem mindenki részt

vett, én nem, mert minden szerencsejátékhoz hülye voltam. De láttam, ahogyan az asztalon mozogtak a tíz-húszforintosok, sőt volt, hogy százasok is előkerültek.

A következő kép ugyancsak a Hungáriából van. Akkor volt az én *Látogatóm* Illés Endrénél 1968 elején. A kéziratot beadtam a Szépirodalmihoz, ahol volt két emberem, akivel már elég jóban voltam, Réz Pál és Domokos Mátyás, és volt egy harmadik is, Juhász Ferenc, aki ugyancsak biztatott. Igen ám, de nagyon naiv voltam, telt-múlt az idő, semmi válasz, kértem ezt a két fiút, ők sem értenek semmit. Kérdi a Matyi, *te Gyuri, nem volt semmilyen konfliktusod Illés Endrével?, konfliktusom nekem?, írtál róla?, igen, írtam róla, mit írtál?, hogy olyan közepesek a novellái, akkor soha többet a Szépirodalmi Kiadónak a tájékára se gyere*. Ezután elvittem Kardoshoz, aki viszont örült, hogy kiad valamit, amit Illés nem akar. Kardosnál volt egy jó ajánló, a Lukács György, mert Heller Áginnak odaadtam elolvasásra a kéziratot, Heller Áginnak tetszett, odaadta a férjének, Fehér Ferinek, akinek ugyancsak tetszett. Fehér Feri nekem barátom és évfolyamtársam volt, előzőleg ugyan az ellenségem, kirúgott a Diákszövetségből, aztán összebarátkoztunk. Komplikált idők voltak. Végül Kardos vállalkozott, hogy kiadja, mondhatjuk, hogy változtatás nélkül jelent meg a könyv. Pista még olvasta megjelenés előtt a kéziratot, és azt mondta, hogy ez egy remekmű. Innentől kezdve úgy fogtunk kezét, hogy valami jó volt abban. Aztán telt-múlt az idő, ő élte a Hungáriás életet, Réz Pali, kártya. Réz Palinak borzasztóan tetszettek az ő írásai. Közben mendemondák keringtek Pista antiszemita kitöréseiről.

– *Mit hallottál róla?*

– Hát hogy a sziglieti alkotóházban berúgott, és dühöngött, hogy a zsidók mindent elfoglalnak. Ilyen hülye frázisokat mondott. De aztán megtudtam valahonnan, hogy Pistának az apja egy ilyen filléres regényíró volt, ponyvaregényeket írt, egy nagyon antiszemita pasi volt, aki nyilas párttagként kapott egy zsidó gyárat Nagyváradon 1944 májusában. Pistának ez egy nagyon szép nyara volt ott Nagyváradon, ahol jó volt gyáros gyereknek lenni, ami viszont nagyon rövid ideig tartott, mert 45 őszén a zsidó hazajött.

– *Azt gondold, hogy az ő antiszemitizmusa családi eredetű, és a gyerekkori szocializációban gyökerezik?*

– Igen. Meg ugye Pista származását tekintve ilyen békési szlovák, s az asszimiláns nemzetiségek gyakran magyarabbak és nemzetibbek a helyben hosszabb ideje lakóknál. Aztán jött az a korszak, amikor az *Eszméletet* csináltuk, mert általában úgy kerültem össze Pistával, hogy volt valami irodalmi mozgolódás. Ez az *Eszmélet* Béla vezér terve volt.

– *Milyen vezér?*

– Béla vezér, Horgas Béla, aki most a *Ligetet* csinálja gyönyörű szorgalommal. Zárójelben mondom, hogy nekik volt egy könyvük a magyar irodalomról, ahol én egy lábjegyzetben szerepeltem, miután *unpersonná* váltam az 1970-es évek végén. Úgy volt, hogy ezt a lábjegyzetet nem lehet benne hagyni, s azt mondták, ha a lábjegyzethez ragaszkodnak, akkor a könyv nem jelenhet meg. Akkor Bélának azt mondták, hogy akkor ne jelenjen meg a könyv, ami tőlük tényleg egy fontos gesztus volt. Béla alkalmas személy volt arra, hogy újságot szerkesszen. Az előzmények a Belvárosi Kávéház asztaltársaságáig nyúlnak vissza, ültünk ott többnyire egy hosszú asztal mellett, ahol az asztal fejnél ültek az öregek, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós, Csoóri Sanyi, én, mi voltunk az öregek 26-27 évesen, Hernádi Gyula harmincvalahány volt. Az asztal végén voltak a tejfelesszájúak, először is Béla, aki talán húszéves volt, majd nemsokára

megjelent egy nagyon helyes copfos kislány, ő volt a Levendel Julika, s kérdezték tőle, hogy ő is ír-e, mondta, hogy igen, *mit?, regényt, drámát, verset*. A Julikát az asztal végére, Béla mellé ültették le, amivel eldőlt a sorsa, ma már gyerekeik vannak.

– *Az ültetési rend ezek szerint sok mindent eldönt.*

– Igen. A Günter Grass valamikor az ötvenes évek végén, vagy a hatvanas évek elején meg volt hívva Stockholmba, nem szándék nélkül. Ült egy asztalnál, s mellette ült jobbra egy idős úr, balra egy szép fiatal hölgy, egész idő alatt smúzolt a szép fiatal hölgygel, az idős úrra ügyet sem vetett, aki egyébiránt a Nobel-bizottság elnöke volt, úgyhogy kerek harminc évet kellett várnia.

Na de az írók, amikor összejönnek, folyóiratot akarnak alapítani. Ilyen folyóirat volt a pécsi Jelenkor, amit ugyan nem mi alapítottunk, de megszálltunk. Szegény Tüskés Tibor engem is közölt, Mészölytől is közölte az *Atléta halálát*, és az *Ablakmosó* című abszurd drámát, ami elég volt ahhoz, hogy leváltsák. A helyére került Szederkényi Ervin, akit később hasonló okokból ugyancsak leváltottak, majd következett Csordás Gábor, aki az elődjeihez hasonló pályát futott be, kicsit ez volt itt az élet rendje az idő tájt az irodalomban. S akkor jöttünk újra össze a Pistával, ugyancsak egy jó novellát hozott az *Eszmélet* című folyóiratba, amely megjelenendő lett volna. Nádas Péter is szerepelt még ott, Csaplár Vili, az akkori fiataltság, akik Mészöly Miklós lakásán jöttünk össze különféle ilyen házibulik alkalmával, ahol ott volt Pista is.

– *De nem jártatok össze?*

– Nem jártunk össze. A Pista is bejött néha a Belvárosi kávéházba, de az nem az ő helye volt.

– *Az ő helye a Hungária volt.*

– Igen, de aztán később ez a társaság áttelepült a Metropol szállodába, ahol valahogy kibővült ez a társaság, de nem volt már annyira varázsos, mert rendszeresen és nagy buzgalommal voltak jelen a spiclik.

– *Kik voltak ezek a spiclik?*

– Az első Kristó Nagy István volt.

– *Az elejétől tudtátok róla, hogy spicli?*

– Igen, valahogy tudtuk. Ő volt egyébként a spicliségnek a művésze, a csúcsteljesítménye, aki először Németh Lászlóra volt ráállítva, mert Németh László ott lakott az ő mamájánál, akiről az Égető Esztert mintázta. Ott minden gyorsan körbefutott, s kiderült, hogy (Kristó Nagy) Pista Németh Lászlóra és a nagy népiekre van ráállítva. Hozzáteszem, hogy ő csinált ebből egy irodalmi műfajt, mert a jelentéseit gondosan legépelte, beköttette és feltette a könyvespolcára, mint egy művét. Állítólag elég érdekesek, mert ezeknek a spicli jelentéseknek az előnye lehetett volna, hogy érdekes tényeket őriz meg, egy színes képét adja az életnek. Egy ilyen spicli jelentést olvastam magamról, egy nőtől, aki rám szörnyen dühös volt, úgy tapasztaltam, hogy ahhoz szenvedély kell, hogy egy spicli jelentésnek íze-búze legyen.

– *Egyébként ilyen rendőrségi bikkfanyelvet használtak.*

– Igen, például *megjelent Konrád György és szocialistaellenes kijelentéseket tett*. Visszatérve az asztaltársasághoz: Pista azzal a bumfordi módján ott volt, s tetszett nekem az ő nagydarab-sága.

– *Ez egy vidéki, hogy ne mondjam falusi dolog, hogy a nagydarab ember eleve rokonszenvet ébreszt.*

– Emlékszem, ahogy a Lukács uszodában Pista úszik, s egy kislány van a nyakában, talán az övé, s ezen a nagy víziló háton jól elfér a gyerek. Meg aztán megyünk Pécsre, Hernádi Gyulának van egy színdarab premierje, s valami kisbusz visz nyolcónkat, valamikor a hetvenes évek végén, vagy a nyolcvanasok elején. S ebben ül Pista is, mikor kiszállunk a Nádor-szálló előtt, akkor bemegyünk egy nagy csemege közértbe, Pista nézi a húsárút, s azt mondja nekem *látod ezt a csülköt?, mondom látom, s te ilyenkor nem jössz izgalomba?*

– *S nem jöttél?*

– Nem. Elmentem nyugatra, aztán visszajöttem. *Ó, de megemberesedtél* mondta nekem, ami nem csak bók volt. *Ő is megemberesedett.*

– *A konklúzió: de szépek vagyunk.*

– Ehhez hozzátartozik még, hogy valamilyen módon megirigyelte azt, amit Csoóri Sanyi meg én csináltunk. Mind a ketten a magunk módján itt-ott felszólaltunk, s Amerikába erre-arra elmentünk, mindenkinek voltak kommunikációs csatornáik, amelyek néha egybeváltak, ilyen volt például a Püski könyvesbolt...

– *Püski adott ki téged Amerikában.*

– Így van. Irénkével, Püski Sándor feleségével nagyon jóban voltunk, és én is megilletődtem, amikor mondta, hogy *képzeld Gyuri, ki volt benn, nem is tudja kitalálni, a Márai Sándor itt volt benn a boltban, nézegetett könyveket, újságokat, magasan fel volt húzva a gallérja, a kalapja a szemébe húzva, néztem és megszólítottam, író úr. Nézett rám, maga engem megismer?, hát hogyne. Könny volt a szemében a Márainak,* mondta Irénke. Nagyon magányos volt kétségtelenül. Emlékszem, egyszer a Csoóri Sanyival megríkattuk az öreg nyilasokat.

– *Ez hol történt?*

– Magyar ház, 1986, New York. Én is mondtam a magamét, ő is mondta, de úgy látszik tettszett nekik.

– *Mi volt, ami megríkatta őket.*

– A nemzetről beszéltünk, s elmondtam, hogyan képelem, milyen legyen ez a nemzet.

– *Nem próbálsz meg újra?*

– Annyit mondogatják. Egyébként ez úgy történt, hogy 86-ban volt a nemzetközi PEN Klubnak egy világkongresszusa, s erre ment a magyar delegáció, a Corvina Kiadó igazgatójával az élén (Bart István). A hivatalos delegáció mellett, amit a küldő ország fizetett, külön vendégként meghívták a PEN költségére Csoóri Sanyit meg engem. A Sanyival akkor ott sok mindent csináltunk együtt is, az idő tájt történt a Ceaușescu-féle erdélyi falurombolás, emberi jogi dolgokban voltak közös nyilatkozataink, s próbáltuk a tiltakozásokat aláíratni ezzel-azzal. Ennek kapcsán meg voltam gyakran hívva több ilyen magyar gyűldébe is, s én voltam az első magyar, aki a Szabad Európában két hosszú órán át beszélt. Ekkor a magyar nemzetiekkel még béke volt.

– *Hogyan reagált az akkori kormányzat a Szabad Európa-s interjúdra?*

– Meghívott a New York-i magyar konzul, kedves kis ember volt, és átadott egy levelet, hogy a Magyar Népköztársaság állampolgárához nem méltó viselkedés miatt számolhatok azzal,

hogy ennek súlyosabb következményei lesznek. *Ez mit jelent?*, kérdeztem. *Én sem tudom, ezt önnek kell tudnia. Tessék mondani, nem tudná, amit gondol, otthon elmondani, hiszen ma már annyi mindent lehet. De valahogy soha nem sikerült, ezek meg olyan készségesen továbbadják, és otthon is biztosan sokan hallgatják.* Nagy lárma volt az utcán, kinyitja az ablakot, s hallom, hogy meghalt Andropov. Vegyes érzéseim voltak, egyrészt örültem, hogy meghalt, mert ez egy rendőrcár volt, korábban az 56-os magyarországi követ, a Brezsnyev utáni első titkár. Andropov volt a kitakarítója a disszidens szcénának Oroszországban, Szolzszenyicinig bezárólag mindenkit ő exportált. Én is ezzel voltam mindig fenyegetve, hogy nem mehetek haza.

– *Féltél ettől?*

– Igen, tartottam ettől. Amikor végül hazajöttem, találkoztam Csurkával egy hajókiránduláson, amit az Írószövetség egy ilyen ifjabb alternatív részlege szervezett. Ülök Pista mellé, kérdelem, *hogy vagy?, szarul, miért?, szar az egész, undorítóan mocskos szar, semmi jó?, semmi.* Nemsokára szól a Hernádi Gyula, hogy van egy társaság, amely időnként összejön a Régi Siposban, ahol volt egy különterem és nagyon jó volt a halászlé. Itt volt a kövérek asztala, kövér volt ott mindenki, a Hernádi, a Csurka, a fiatalabb Csurka, a Laczik, a Karinthy Cini, a Lázár Ervin, Galsai Pongrác. Azt hiszem Csurka fogalmazta meg a közös krédót, hogy száz kiló alatt egy férfi karácsonyfadisz. Az asztalnál hosszan tárgyaltak honoráriumról, hol fizetnek jobban, itt-ott valami pletykáról, ami kiszűrődött a pártközpontból. Tervek születtek féldiszno vételére, és kolbász készítésére, Csurka volt erre a leginkább ajánlkozó, hogy ő majd ízesíti. Galsai Pongrác időnként titokzatoskodva elment, sejtetve, hogy valamilyen gyengéd ügyben megy, lebonyolítja a randevút, s aztán visszajön a fiúkhoz. A barátja, Gyurkovics Tibor mondta el, hogy *szegény Gráci, most másfél órát kell ülnie egy közeli eszpresszóban, mielőtt visszajön diadalmas képpel.* Ebben az asztaltársaságban a Csurka volt az egyik fő hangadó, aki a Lacinak, az öccsének megnézte, megszagolta a poharát. *Vodkát ittál!*, s rögtön adott neki egy nyaklevest. Ez volt az az időszak, amikor a Pista rájött arra, hogy neki tetszene ez a népszerű szerep, hogy jön-megy a világban, a különféle magyar gyűldék között

– *Kijutott nyugatra?*

– Kijutott, 1984-ben járt Párizsban, nálunk vacsorázott.

– *Ő beszélt idegen nyelven?*

– Nem, semmit, ez volt a probléma. Később a Régi Siposban mesélte, Londonban volt egy nagyon hülye története. Egy pubban volt, és vörösbort kért, amihez sajtot akart enni, de nem tudta, hogy mi a sajt angolul, rémlett neki egy szó, mivel előzőleg Párizsban volt, s mondta, hogy *from-from....* Erre a pincér megkérdezte, *where are you from?*, a Pista meg mondta, hogy *Hungary*, és lemondott a sajtról. Pista ezzel a *frommal* elakadt az idegen nyelvek bozótosában, és úgy gondolta, hogy más úton kell beszélnie. Ez az az év, amikor volt itt Pesten ez az Alternatív Fórum. Hallottál erről?

– *Nem.*

– Akkoriban már ment előre ez a Helsink-i békülési folyamat, és a nagyhatalmak, Amerika, a Szovjetunió és a többiek megállapodtak az adott status quo befagyasztásában. A politikai ügyek mellett a folyamat része volt az emberi jogok valamilyen tiszteletben tartása és a kulturális kisebbségi autonómiák respektusa is. Ez biztosított nekünk mozgásteret, ezért lehetett szamizdatot csinálni. Megállapodás született, hogy Budapesten lesz egy kulturális fórum,

amelyre nemcsak politikusok és diplomaták mehetnek el, hanem művészek, és mindenféle kulturális szereplők is. Ezenkívül szabadon jöhetnek újságírók, olyanok is, akiknek a beutazási vízumát korábban megtagadták.

Még 84-ben New Yorkban, Jerry Laber lakásában, aki a Helsinki Bizottság spiritusz rektora volt, ittam egy kicsit, s mondtam, hogy az milyen egy mulatságos dolog volna, ha jönnének írók a nyugati világból, és mi fogadnánk őket, kialakulna valamilyen párbeszéd, s beszéljünk az irodalom szabadságáról. Akkoriban alakultak ilyen mega-konferenciák, volt egy szupergazdag amerikai nő, Guggenheim, száz író vendégül hívott Portugáliába. Ott volt a világirodalom, találkozhattam a kortársaimmal. Ott voltak a Szovjetunióból is sokan, és érdekes volt számomra, hogy az emigráns oroszok és a Szovjetunióból érkezettek milyen egytövű, egyanyagú massa, ahogy meglátták és megölelték egymást. S az is, hogy milyen lázadó jelentőségű fogalom volt Közép-Európa, amit akkor Kundera, Kis, Milos és én is megfogalmaztunk. Volt egy ilyen Közép-Európa panel, amire az oroszok, különösen Brodskij nagyon dühösek voltak, mert azt látták, hogy mi ólóluk akarunk felszabadulni, irodalmilag is leválunk a nagy Oroszországról, s összekapcsolódunk Ausztriával és Olaszországgal.

Ezt az ötletet így bedobtam, de aztán hazajöttem. Balatonszemesen nyaraltunk, és telefonál Jutka (Lakner Judit) Pestről, hogy jön a Wittgenstein úr, a nagy Wittgenstein családból, és még egy előkelő svéd uraság, Gerald Nagler, s meg akarnak engem keresni ott Szemesen. Elvittem őket az egyik helyi vendéglőbe, ami most is az ország egyik legjobb vendéglője, s mondták, hogy ezt az irodalmi fórumot most meg tudnák szervezni a hivatalos fórum farvizén. Ez lett az Alternatív Fórum, amiben talán a Bence Gyuri ügyködött a legtöbbet, de én voltam a házigazda, s erre jött a Susan Sontag, Enzensberger, a Danilo Kis, az Amos Oz, s még sokan franciák, skandinávok, mindenfélék.

Amikor a dolgok elkezdtek körvonalazódni, Hernádi Gyula meghívott magukhoz, s ott volt érdekes módon Kardos György, a Magvető Kiadó igazgatója, és Knopp András, aki a pártközpontban a kulturális osztály vezetője volt. Knopp András nem volt nekem egy nagy barátom, mert volt korábban a Bibó-émlékkönyv, abban nekem megjelent egy írásom, amelynek az volt a címe, hogy *A harmadik reformkor elé*, s a pártközpont egy ilyen összevont bírálatot írt erről a könyvről, egyenként hogy kit mennyire kell a rendszertől távolinak, vagy ahhoz közelinek tekinteni. Engem kiemelt, hogy az én írásom ellenséges és gyűlölködő. Kiszivárgott ez a jelentés, úgyhogy lehetett olvasni, kézről-kézre járt, én meg voltam sértve, mert tényleg nem éreztem magam gyűlölködőnek, talán kicsit szigorú voltam. Knopp kérdezte, hogy mi lesz ez az alternatív fórum. Mondtam, hogy gyertek el, az a legjobb, ha személyes tapasztalatokat szereztek, mindenféle ember fog beszélni, remek írók lesznek, pompás nevek, és hát Magyarországról is többen leszünk együtt, ott lesz Hernádi, Csoóri Sanyi, Csurka Pista, Eörsi Pista, Mészöly Miklós, Tamás Gazsi. S mondta: *kértetek ehhez valami engedélyt?, miért kellett volna engedély? Ezt csak úgy megszerveztük, kis dolog, gyere el.* Kardosnak mondtam, akivel tulajdonképpen kedveltük egymást: *te már úgyis hallgattad a földön ülve a Cinkos felolvasását, lehet, hogy itt is földön ülés lesz a dolog vége, gyertek el.* Kardos nem jött el, hazament, szívinfarktust kapott, meghalt, s a felesége engem vádolt. Knopp Andrással nem lett nagyobb baj, már '90 után találkoztam vele a Berlin-Budapest repülőgépen, nagy aktatásakája volt. Kérdem: *Mit csinálsz?.* Mondja: *Kinn vagyok a Davidov cég kelet-európai igazgatója.* Ment Moszkvába, mindenhova nagy üzleteket kötni.

– *Ismerősökhöz.*

– Igen. Akkor volt ez a fórum, s összejöttünk a mostani lakásunk konyhájában, itt volt Mésszőly, Csoóri, Csurka, Hernádi, Eörsi, Haraszti, Szentjóni, Kapusinsky, akivel Csoóri és én összebarátkoztunk New Yorkban. A lengyel küldöttség tagja volt, egyébiránt a lengyel szamizdatnak, és a Szolidaritásnak fegyelmezett pártmunkása. Szóval ott ültünk a konyhában, és Jutkának nagyon tetszett Csurka Pista magasszárú lábbelije, nagy lába volt, és csináltatott rá egy magasszárú fűzős cipőt. Volt benne valamilyen, hogy is mondjam komikusan megindító, ez a nagy maci, aki sajnálatra méltó, kicsit esetlen, bumfordi. Amíg magyarul ment a diskurzus, az még rendben volt, de az angol nyelvű beszélgetésbe már nem tudott bekapcsolódni. Aztán amikor felszólt az összejövetelen, azt mondta, hogy nem a nyugathoz kell hasonlítani, hogy mi magunk olyanok legyünk amilyenek.

Aztán, hogy a viszonyunkra visszatérjek, Pista olvasta a Szelényivel írott könyvünket, s azt nagyon fölmagasztalta. Meg volt egy esszékötetem, *Az autonómia kísértése*, azt is olvasta, s nagyra értékelte. A kövér komák asztalánál Lázár Ervin mondta egyszer azt, nem veszed észre, hogy te vagy az egyetlen, aki azt írod, amit gondolsz, mi mind vigyázunk. Még ilyen módon jó volt a kapcsolat, de már két stratégia körvonalazódott. Az egyik az úgynevezett demokratikus ellenzéknek a stratégiája, amely egyezett a Michnikével, a hivatalos apparátuson kívül álló független pólusokat teremteni, és szabadon publikálni kezdetleges eszközökkel, nem kérni semmiféle engedélyt, a cenzúrát egyszerűen megszegni. A másik a legalista stratégia volt, a Csoóri Sanyié, aki belülről akarta felpuhítani és átalakítani a rendszert. Tehát voltak a legalisták, és ahogy ők mondták, a radikálisok. Még 80-81-ben komoly viták voltak, ekkor szakadt meg Kis Jánosnak és Bence Gyurinak a barátsága, mert Kis János akarta a szamizdatot, Bence meg nem. De nagyon jó volt, hogy meglett, mert ekörül szerveződött az egész ellenzék és okosodtunk tőle. Aztán még létrejött a monori találkozó, ez egy ilyen összediplomatizált találkozó volt, amiben döntő szerepe volt a korelnök Donáth Ferinek, mert nagyon gerontokratikus volt a magyar ellenzék, s megkülönböztetett tisztelet járt az időseknek. Monoron egy kempinget béreltünk, és emlékszem egy képre, a két aránylag nagydarab ember, a Rajk Laci és a Csurka Pista ugrabugrálnak egy fa körül, mert egy labda fennakadt, s azt próbálják onnan lebökní, ám valahogy egyiknek sem sikerült, de hát ez még egy baráti reláció volt. Ott javasoltam, hogy legyen kettős állampolgárság, de Sanyi meg Pista nagyon lehurrogta, azt mondták, hogy a határon túliak maradjanak a szülőföldjükön, és tartásák a pozíciót. Én meg azt mondtam, hogy ha a hatszáz ezres Izrael be tudott fogadni kilencszáz ezer menekültet, akkor a tízmilliós Magyarország be tudna fogadni másfél-kétfélmillió magyart a szomszéd országokból, ha nincs arra mód, hogy területrendezéssel a határok változozzanak, mert különben mennek Svédországba, de nagyon lehurrogta. Ez még egy közös akció volt és Kis Jancsi, meg Csoóri Sanyi tárgyalgattak, hogy ki jöjjön, és ki ne jöjjön, amiből az úgynevezett Demokratikus Ellenzéken belül nagy sértődések származtak, szakadások és ellenségeskedések.

– *Miért volt az, hogy téged mind a két oldalon elfogadtak?*

– Respektáltak valamiért, miután megjelent a kis *Látogató*, nem lehetett azt gondolni, hogy hülye vagyok.

– *De például Eörsit nem hívták meg.*

– Nem vették olyan komolyan, a Pistát mindig figyelmeztették a barátai, hogy ne menjen fejfel a falnak, erre a Pista csak azt mondta, hogy *de hát a fal jön nekem*. Én egy komolyabb, lassúbb, ilyen vidékiesebb vagyok.

– *Ez biztosított passzust ebbe a világba?*

– Külföldön is ismertek. Meg hát olyan újfalui vagyok. A Kósa öcsi (Kósa Ferenc) mondta egyszer, hogy nevetséges dolog, hogy itt népiek és urbánusok vannak szembeállítva, a Konrád Gyuri berettyóújfalui, én meg nyíregyházi vagyok. Én urbánus vagyok, ő meg népi. Nem akarták mondani, hogy zsidó. Aztán Csoóri Sanyi előjött ezzel a farbával, és Pista is belemelegedett.

– *Mikor zsidóztak le először nyilvánosan?*

– Egy teherautóról kiabált le valaki 89-ben Pesten, hogy biboldók.

Aztán jött a változások ideje, jöttek mindenféle interjúvolók, egy helyiségben vagyunk a Csurka Pistával, és az interjúór mind a kettőnket kérdez, hogy nagy apparátus cserére van-e szükség. Kérdez engem: *nem, az emberek tudnak ehhez is, meg ahhoz is alkalmazkodni, szakértelem szerint kell megtartani őket*. Pista: *nagy cserére van szükség*.

– *Egyszer említetted, hogy Lázár Ervin temetésén odamentél Csurkához, kezet fogtál vele, s látad rajta, hogy jólesik neki. Pedig előtte nem kellemes dolgokat írt rólad.*

– Nem. Egyszer mondtam is valahol, amikor a második Orbán kormány jött, hogy akár én el is megyek innen. Ezen kapott a Pista, *ugyan hova menne a Gyuri?* mondta Csurka a cikkében. Egy ilyen mérgesnek akaródzó cikk volt, de a végkicsengése az volt, hogy Gyuri ne hülyéskedj, ugyan hova tudsz te menni, volt benne harag és jóindulat is. Szóval olyan mismás.

– *Te soha nem haragudtál rá?*

– Én nem nagyon vagyok ilyen indulatos. Hülye, mondtam.

– *Eloolvastad azokat a cikkeket, amiket rólad írt?*

– Nem mindet. Keveset.

– *És azt mondtad, hogy hülye.*

– Igen.

– *Akkor te a Csurkát tulajdonképpen szeretted.*

– Kedveltem, ezt a nagy böszme alakot. Azt nem gondoltam, hogy egy nagyon okos ember. Emlékszem, egyszer ültünk valahol a Rózsadombon egy közös ismerősünk lakásában, és a Pista ott nekilendült, kezdte magyarázni, hogy a buzikat mind ki kell nyírni. Az egész társaság rátámadt, hogy ne mondjal már ilyen baromságokat. Akkor is legyintettem rá, nem akartam komolyan venni.

– *Ott voltál a temetésén?*

– Nem. Haboztam. Gondoltam, hogy el kéne mennem. Megbántam, hogy nem mentem el. De azért nem mentem el többek között, mert utálok temetésre járni. Ráadásul, mert kohanita vagyok, nem szabad temetőbe mennem.

– *De azért szoktál.*

– Itt-ott szoktam, és ezt a kohánitást képmutató módon ki is használom. De nem szeretem a temetőt, és nem szeretem magamat sem temetőben látni. A Szent-György hegyen legyen egy kertecske, és legyen egy kőpad, oda hozzanak egy pohár bort annak, aki letelepszik.

– *Szerinted miért hagyott fel az irodalommal?*

– Bezárta az író. Ő tulajdonképpen a nemzet vezére akart lenni. Egyszer meglátogattam Antallt 92-ben, akivel már előzőleg ismertük egymást az egyetemről. Azért hívott meg, mert konfliktusba került Csurkával, aki az MDF jobbszárnyát vezette, s szó volt arról, hogy Pista akarna az elnök lenni, és Antall pedig csak miniszterelnök maradna. Antall elmondta, hogy esze ágában sincs egy ilyen konstrukcióba belemenni, mert ha nem ő a pártelnök, akkor kinyírják. Ezt megtanulta Kohltól, pártelnöknek kell lenni, és ha ez nem sikerül, akkor inkább visszavonul. Tehát a kérdés az volt, hogy Csurkát hogyan tudja kitolni az MDF-ből, de ezért neki áldozatokat is kell hoznia, javasolta, hogy csináljunk egy egyezséget, ő kitolja Csurkát az MDF-ből, az SZDSZ-ből pedig ki kellene tolni a Harasztit és a Rajkot. Mondtam neki, hogy *te tudod, hogy ezek az én barátaim, erre ő én ezt nem tudtam. Dehogynem tudad, most próbára teszel, hogy eladom-e a barátaimat. Neked a Csurka nem barátod.*

– *Feltételezte rólad Antall, hogy neked az SZDSZ-ben ekkora hatalmad van, hogy félre tudsz állítani embereket? Miért gondolta ezt rólad?*

– Volt akkor még ilyen hangulat. Voltak hülyék, akik erősködtek, hogy államelnök legyek. Ez ilyen SZDSZ-en belüli hemzsegés volt. Aztán voltak olyan, az SZDSZ-en belül renitenskedő pófák is, akik abban reménykedtek, hogy majd én leszek az SZDSZ elnöke, mert engem mindig a legnagyobb szavazatszámmal választottak meg, pedig soha nem akartam több lenni, mint egy tag az országos tanácsban.

– *A konfliktuskerülő embereknek ez a büntetése.*

– Eszem ágában sem volt bármiféle magyar politikai szerepbe, funkcióba belemenni. Azt gondoltam, hogy a nemzetközi PEN az oké, vagy a berlini művészeti akadémia is jó, de el akartam kerülni minden olyan állást, amit a magyar adófizetők pénzéből fizetnek, s ezt sikerült is megtartanom. De Pista a nemzet vezére akart lenni, ami nem kis dolog.

– *Ez miniszterelnökséget jelentett?*

– Azt is talán, mert érezte, hogy Sanyi nem elég erős, ő egy erősebb, vadabb alkat volt, s ők voltak ketten a népiek vezetői. Kettejük közül pedig ő volt a politikailag eszesebb és szilajabb, és őneki mélyen nem tetszett az a pesti úrifiúság, ami az Antall volt.

– *Egy pesti plebejus volt.*

– Igen, kurvázott, ivott, ő egy duhajabb alkat volt.

– *Az Indexen volt egy beszélgetés Füzy Gábor, alias Stenkkel, aki a Búsuló Juhász, majd a Pipacs bárzongoristája volt, aki elmondta, hogy a legnagyobb mulató, akit ismert Csurka Pista volt, azt mondta róla, hogy igazi csúrdöngölős vadmagyar. Láttad őt mulatni?*

– Nem láttam, de el tudom képzelni. Te ismered Somát?

– *A Spitzer Gyöngyi jazzénekesnőre gondolsz?*

– Igen. Ez a Gyöngyi Kozma Gyurit valahogy magáévá tette, és odaköltözött hozzá, s volt Kozma Gyurinál egy buli, és ott volt Csurka is, együtt táncoltak a Somával, aki nem sokkal ki-

sebb, mint Pista. Talán még valami kezdődött is ott, de mindenesetre mindketten bővében voltak a húsnak. Nahát így volt ezzel a Pistával, majd találkozunk odafönn.

– *Visszatérve a bevezetőben felelgetett egyik alapélményemre, amikor láttalak benneteket a padon ülve a Napkelte című műsorban, az volt a benyomásom, hogy két rossz diák ül az igazgatói irodában, és meg kellene mondani, hogy ki verte be az ablakot, de egyiküknek sem akaródzik. A riporter kérdéseket tett fel, amire időnként te mondtál valamit, de látszott, hogy nem akartod megbántani Pistát, eközben Csurka leginkább nézte a földet, nemigen reagált. S az látszott, hogy nem akartok egymásnak kellemetlen dolgokat mondani.*

– Igen, ez egy ilyen magyar dolog volt. Egyszer Nyugat-Németországban jártunk, annak is a legnyugatibb részén, és valamilyen nosztalgiavonattal mentünk többen, talán 90-ben vagy 89-ben, ott volt Pozsgai, Jovánovics Gyuri, Szakcsi Lakatos Béla, meg én. A németek azt remélték, hogy valami jó heves összeütközés lesz a Pozsgaival. Akkor nekem már megvolt a magam kedvezőtlen véleménye Pozsgairól. A Levendel Laci orvos lakásában rendezett ilyen szalonokat, ahol ott volt Pozsgai, Nyers Rezső, Hankiss, Gombár Csaba, Csoóri, Csurka, Kiss Jancsi, Haraszi, és én is néha, meg sonka, kolbász, sajtok, borok. Levendel Laci kedves, naiv, mindig jót akaró ember volt. Ezeken a beszélgetéseken Pozsgai énelőttem leszerepelt, nagy öblös bariton pátosszal mondta a véleményét, és kérdeztem tőle, hogy ezt a központi bizottságban miért nem szoktad mondani. *Még nem jött el annak az ideje.* És kérdeztem, ebben a nagy hasban valami szelek mozognak, de nem tudnak kijönni, csak valami nem illatos formában, nincs bátorság, nincs vér a micsodájában. Úgyhogy annak se örültem volna, ha ő lett volna az elnök, és én voltam az egyik, aki kitalálta azt a négyigenes népszavazást. Visszatérve a németországi útra, emiatt nem volt bennem túl nagy rokonszenv és bizalom, de ugyanakkor mégis, talán ez egy ilyen vidéki dolog, hogy röstelltünk volna ezen ott huzakodni, úgyhogy akkor nagyon nyájasak voltunk egymáshoz mindannyian, és nagyon élveztem Szakcsi zongorajátékát. Nem volt igazából hajlandóság erre az összeveszésre, a monori találkozó is olyan kedvesen suta volt, egy partvisznak a nyele állt fölfelé, amire egy mikrofon volt felkötözve leukoplaszttal, és az asztal mögött ültek az öregek, Donáth Feri és a Mészöly.

– *A lakitelki találkozó más volt?*

– Az más volt, mert ott már nem volt a mieink közül rajtam kívül senki, és azt mondtam, ha már így csináltátok, akkor csináljátok, de akkor legyetek egy párt, és hozzunk létre több pártot.

– *Az, hogy elhívtak téged Lakitelekre, az fügefalevél volt?*

– Nem igazán. Volt egy olyan remény, hogy fennmarad a kapcsolat, akkor is, ha szétválunk, szóval ebben volt egy ilyen kétértelműség.

– *Felvetődött az, hogy bevonjanak az MDF-be?*

– Mindenfélebe bevontak akkor, ilyen zsidó-keresztény izékbe. Ilyen bevonható pacáknak látszottam, aztán én lettem mégis a legrosszabb gyerek.

– *Mi lehet ennek az oka?*

– Fene tudja. Talán a jámborsággal párosuló rosszgyerekség irritáló.

– *90-ben olvastam Csurkának egy írását a Hitelben, s kevés mondat marad meg bennem ennyire mélyen, ráadásul az a hevület, ami áthatotta a szöveget nagyon rokonszenves volt számom-*

ra. Azt írta, leginkább azért aggódik, hogy mi lesz a magyarokkal a munkagödör és a kocsmák között ebben az új világban, mert könnyen lehet, hogy a többséggel nem sok jó fog történni.

– Sok igazság van benne, nagy gondolat.

– *A 2000-es években találkoztatok egymással?*

– Már nem.

– *Te nem írtál róla, de ő elég sokszor írt rólad.*

– Tényleg? Milyen figyelmetlen voltam. Jöttem egyszer haza Berlinből, és valaki mondta, hogy már megint írtak rólad a *Magyar Fórum*ban. De nem tettem semmiféle erőfeszítést, hogy ezt megszerezsem.

– *A szövegeket olvasva az volt a benyomásom, hogy valamilyen módon birkózik veled.*

– Az Eörsi Pista is ugyanezt csinálta. Mondta, hogy már az ötödik cikket írom ellened, de még mindig nem reagáltál. *Nem is olvastam, drága Pistám, majd elolvasom. Nem érdemes ellened írni, mert nem olvasod el.*

– *Az Eörsi miért írt ellened?*

– Mindenfélét kitalált, hogy nem vagyok elég radikális, meg a jugoszláv dologban.

– *A Csirkánál viszont azt éreztem, hogy beszélgetést folytatott veled, amiben ugyan te nem vettél részt, de azért ő mondta a monológjait.*

– El kéne ezeket olvasnom.

– *Nem nagy öröm olvasni, nem pozitív értelemben írt rólad, bár ha lehántjuk a politikai argumentációt, a személyes közlendőt úgy summázhatom, hogy könnyű neked.*

– Nem is mondom, hogy nehéz. Még élek. Kár, hogy nincs itt a Pista.

* A beszélgetéssorozatból további részletek olvashatók a tiszatajonline.hu oldalon.